

หลักสามัคคีธรรมกับการสร้างวัฒนธรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชน

The Principle of Samakkhi-Dhamma and the Creation of a Culture of Community Forest Conservation

1. พระอธิการชาติชาย จิรสุโก (คำทวี), 2. พระมหาวรชิต ขนติธโร (สุนทโร), 3. วรเชษฐ์ โทอิน*
1. Praathikarn Chatchai Jirasupo (Kamthavee), 2. Phamaha Worachit Khantitharo (Suntharo),
3. Worachet Tho-un*

1., 2., 3. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศาสนศาสตร์โยธธ
1., 2., 3. Mahamakut Buddhist University, Yasothon Buddhist College

*Corresponding Author E-mail: worachet.th@mbu.ac.th

บทคัดย่อ

การอนุรักษ์ป่าชุมชนเป็นกระบวนการสำคัญที่สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติในมิติทางสังคม วัฒนธรรม และจิตวิญญาณของชุมชนไทย หลักสามัคคีธรรมซึ่งหมายถึงความพร้อมเพรียง ความร่วมมือ และความเอื้ออาทรระหว่างสมาชิกในสังคม เป็นรากฐานทางพุทธธรรมที่มีศักยภาพในการหล่อหลอมวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ และสามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการสร้าง “วัฒนธรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชน” ได้อย่างมีประสิทธิภาพ บทความนี้มุ่งศึกษาความหมายและบทบาทของหลักสามัคคีธรรมในการสร้างวัฒนธรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชน โดยใช้แนวคิดทางพุทธจิตวิทยาและสังคม วัฒนธรรมเป็นกรอบการวิเคราะห์ ผลการศึกษาเสนอว่า การสร้างวัฒนธรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชนมิได้เกิดจากกฎระเบียบหรือมาตรการทางรัฐเท่านั้น แต่เกิดจากจิตสำนึกร่วมของคนในชุมชนที่ยึดโยงด้วยหลักสามัคคีธรรม การมีจิตสำนึกร่วมในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ความเอื้อเพื่อแบ่งปัน ความรับผิดชอบต่อส่วนรวม และการทำงานร่วมกันอย่างไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน คือกลไกสำคัญที่ทำให้การอนุรักษ์ป่าชุมชนยั่งยืนได้จริง หลักสามัคคีธรรมจึงเป็นพลังทางสังคมที่แปรเปลี่ยนค่านิยมของชุมชนจากการพึ่งพาทรัพยากรเพื่อประโยชน์เฉพาะตน ไปสู่การใช้ทรัพยากรอย่างสมดุลและมีจิตสำนึกทางสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ การนำหลักธรรมนี้ไปประยุกต์ในกิจกรรมชุมชน เช่น การประชุมหมู่บ้าน การจัดงานบุญป่า หรือการจัดการทรัพยากรร่วม ยังช่วยสร้างความผูกพันระหว่างคนกับป่าและระหว่างคนในชุมชนด้วยตนเอง บทสรุปของบทความนี้เสนอว่าหลักสามัคคีธรรม ไม่เพียงเป็นหลักธรรมเชิงศีลธรรม หากแต่เป็นแนวทางการบริหารจัดการทางสังคมที่มีพลังในการสร้างวัฒนธรรมการอนุรักษ์ที่ยั่งยืน ซึ่งสามารถต่อยอดเป็นกรอบแนวคิดทางวิชาการในการพัฒนาโมเดลการจัดการสิ่งแวดล้อมเชิงพุทธในอนาคตได้

คำสำคัญ: 1. สามัคคีธรรม; 2. การอนุรักษ์ป่าชุมชน; 3. วัฒนธรรมชุมชน; 4. พุทธจิตวิทยา; 5.การจัดการสิ่งแวดล้อมเชิงพุทธ

Abstract

Community forest conservation is a crucial process that reflects the relationship between humans and nature within the social, cultural, and spiritual dimensions of Thai communities. The Buddhist principle of Samakkhi-Dhamma which signifies unity, cooperation, and mutual benevolence among members of society serves as a moral foundation with the potential to cultivate a culture of peaceful coexistence. This principle can be applied as an effective approach to developing a “culture of community forest conservation.” This article aims to explore the meaning and role of Samakkhi-Dhamma in creating such a culture by employing frameworks from Buddhist psychology and socio-cultural theory. The findings suggest that the development of a culture of community forest conservation does not arise solely from governmental regulations or policy measures but, more profoundly, from the shared moral consciousness of community members bound together by the principle of Samakkhi-Dhamma. Collective awareness in conserving natural resources, generosity, social responsibility, and cooperative effort without self-interest are key mechanisms that enable true sustainability in forest conservation. Samakkhi-Dhamma thus functions as a social force that transforms community values from resource dependence motivated by self-benefit to balanced, environmentally conscious utilization. Moreover, the application of this principle in community practices such as village meetings, forest merit-making ceremonies (boon-pa), and collaborative management of common resources helps strengthen both human–forest and human–community relationships. Ultimately, this study concludes that Samakkhi-Dhamma is not merely a moral doctrine but also a framework for social governance that possesses transformative power in fostering a sustainable culture of conservation. It can also serve as an academic conceptual framework for developing future models of Buddhist-based environmental management.

Keywords: 1. Samakkhi-Dhamma; 2. community forest conservation; 3. community culture; 4. Buddhist psychology; 5. Buddhist environmental management

บทนำ

ป่าชุมชนเป็นรากฐานของระบบนิเวศและวิถีชีวิตของคนไทย โดยเฉพาะในชุมชนชนบทที่พึ่งพาทรัพยากรจากป่าเพื่อยังชีพและประกอบพิธีกรรมทางวัฒนธรรม (Nitaya Kijtewachakul, 2010) อย่างไรก็ตาม การขยายตัวของเศรษฐกิจและการใช้ทรัพยากรอย่างไม่ยั่งยืน ทำให้หลายพื้นที่ของประเทศไทยประสบปัญหาการลดลงของพื้นที่ป่าและการเสื่อมโทรมของระบบนิเวศ (Somsak, 2015) การสร้างจิตสำนึกในการ

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๔ และระดับนานาชาติครั้งที่ ๓ “รุ่งอรุณแห่งสันติภาพ”

อนุรักษ์ป่าชุมชนจึงไม่อาจพึ่งเพียงมาตรการทางกฎหมายหรือโครงการของรัฐ แต่ต้องอาศัยพลังจาก “คนในชุมชน” ที่มีความรู้สึกเป็นเจ้าของและร่วมกันดูแลทรัพยากรของตนเอง (Pearmsak Makarabhirom, 2004) ในมิติทางพุทธธรรม “หลักสามัคคีธรรม” หมายถึงความพร้อมเพรียง ความเข้าอกเข้าใจ และการไม่แตกแยก ซึ่งถือเป็นคุณธรรมพื้นฐานของสังคมที่อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข (กัลยาณมิตร, 2560) หลักนี้เป็นรากฐานของการสร้าง “วัฒนธรรมแห่งความร่วมมือ” ในระดับชุมชน ที่ทุกคนยอมรับในเป้าหมายร่วมกันและช่วยเหลือกันด้วยความเสียสละ (Salam, Noguchi, & Pothitan, 2006) เมื่อหลักสามัคคีธรรมถูกนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการป่าชุมชน ย่อมส่งผลให้เกิดวัฒนธรรมการอนุรักษ์ที่ตั้งอยู่บนความสัมพันธ์เชิงคุณธรรมระหว่างคนกับคน และคนกับธรรมชาติ กระบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชนตามหลักสามัคคีธรรมจึงมิได้มุ่งเพียงการป้องกันการทำลายป่า แต่ยังเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน การแลกเปลี่ยนภูมิปัญญา และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในท้องถิ่น (Rout, 2021) เช่น การจัดกิจกรรมบุญป่าประจำปีที่มีการระดมความร่วมมือระหว่างวัด โรงเรียน และองค์กรชุมชน ซึ่งสะท้อนให้เห็นการบูรณาการหลักธรรมเข้ากับวัฒนธรรมท้องถิ่น (การพัฒนารูปแบบการอนุรักษ์ป่าชุมชนโดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา, n.d.) ดังนั้น การศึกษาเรื่อง “หลักสามัคคีธรรมกับการสร้างวัฒนธรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชน” จึงมีเป้าหมายเพื่อทำความเข้าใจกลไกของการร่วมมือเชิงศีลธรรมในระดับชุมชน และเสนอแนวทางการพัฒนานโยบายหรือโมเดลการจัดการสิ่งแวดล้อมเชิงพุทธ เพื่อความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติในระยะยาว (Community forest governance in Thailand, 2023)

นอกจากความสำคัญด้านระบบนิเวศและบทบาททางวัฒนธรรมแล้ว ป่าชุมชนยังเป็น “พื้นที่ทางสังคม” ที่สะท้อนรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนแบบองค์รวม ในประเทศไทย กระบวนการจัดการป่าชุมชนได้เปลี่ยนผ่านจากระบบแบบของรัฐแบบรวมศูนย์ มาเป็นโมเดลการจัดการแบบมีส่วนร่วม (community-based) ซึ่งเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทสำคัญ (Thailand's Community Forest Act, 2019) งานวิจัยชี้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนไม่ใช่เพียงการให้ข้อมูลหรือการเข้าร่วมในกิจกรรมแต่เพียงผิวเผิน แต่รวมถึงการมีบทบาทเชิงกลุ่ม การตัดสินใจร่วมกัน และการรับผิดชอบร่วมในผลและกระบวนการจัดการทรัพยากร (Rout, 2021) ในมิติของการสร้างวัฒนธรรมชุมชน “สามัคคีธรรม” เป็นแนวคิดที่ทรงพลัง เนื่องจากมันนำเสนอคุณค่าของความพร้อมเพรียง ความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียว และการทำงานร่วมกันเพื่อประโยชน์ส่วนรวม โดยไม่ใช่เพียงการทำงานรวม แต่คือการยอมรับในตัวตนของกันและกัน และการแบ่งปันทรัพยากรและหน้าที่ในชุมชนอย่างมีสำนึก (แม่ชีบุญช่วย ศรีเปรม & แม่ชีจำเรียง กำเหนิดโทน, 2021) จากงานวิจัยพบว่า สำหรับชุมชนอย่าง ชุมชนบางลำพู การดำเนินชีวิตตามหลักสามัคคีธรรมทั้งในบริบทพุทธและอิสลาม มีพลังในการสร้างสัมพันธ์และกิจกรรมร่วมของสมาชิกชุมชน โดยการใช้หลักศีล พรหมวิหาร สังคหวัตถุ 4 อิทธิบาท 4 เป็นเครื่องมือทางจิตใจสู่การร่วมมือภายในชุมชน ค่าของสามัคคีธรรมในบริบทการอนุรักษ์ป่าชุมชนนั้น สามารถมองได้ว่าเป็น “ทุนทางสังคม” (social capital) ที่ช่วยขับเคลื่อนให้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติมีความเข้มแข็งยิ่งขึ้น งานวิจัยในพื้นที่ทางภาคเหนือของไทยชี้ถึงบทบาทของทุนทางสังคมในการเชื่อมโยงชุมชนต่างศาสนาในการอยู่ร่วมและจัดการทรัพยากรร่วมกัน (สฤชดี ผาอาจ และมนตรี กรรพุมมัลย์, 2556) ดังนั้น เมื่อสามัคคีธรรมถูกแปลงเป็นแนวปฏิบัติของชุมชน เช่น การประชุมหมู่บ้าน การจัดพิธีบุญป่า การแบ่งหน้าที่ดูแลป่า และการมีกติกาชุมชนร่วมกัน ก็ย่อมสร้าง “วัฒนธรรม

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๔ และระดับนานาชาติครั้งที่ ๓ “รุ่งอรุณแห่งสันติภาพ”

การอนุรักษ์” ที่ฝังอยู่ในวิถีชีวิตของคนในชุมชน ไม่ได้เป็นกิจกรรมที่แยกตัวออกจากชีวิตประจำวัน ดังนั้น งานวิจัยนี้เห็นว่า การนำหลัก สามัคคีธรรม มาประยุกต์ใช้ในบริบทป่าชุมชนจึงมีบทบาทสำคัญในการเติมเต็ม ช่องว่างของทุนทางสังคม และสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมที่ลึกกว่าแบบเดิม

แง่มุมหนึ่งที่น่าสนใจคือว่า วัฒนธรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชนตามหลักสามัคคีธรรมไม่ได้เน้นเพียงการรักษาป่าให้คงอยู่เท่านั้น แต่เป็นการสร้าง “ความสัมพันธ์ใหม่” ระหว่างคนกับป่า และคนกับคน ในชุมชนที่มีการใช้ทรัพยากรร่วมกันอย่างรับผิดชอบ ภายในกรอบคุณค่าทางศีลธรรมและจิตวิญญาณ การวิจัยของ RECOFTC พบว่า โมเดลป่าชุมชนในไทยที่ประสบความสำเร็จ มักมีปัจจัยร่วม คือ ความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน (sense of ownership) ความโปร่งใสในการจัดการผลประโยชน์ และระบบสัญญาทางสังคมภายในชุมชนที่แข็งแกร่ง (Community forest governance in Thailand, 2024) อย่างไรก็ตาม ยังมีอุปสรรคสำคัญที่ทำให้การจัดการป่าชุมชน “ไม่ยั่งยืน” เช่น ความไม่ชัดเจนของสิทธิการใช้ที่ดินและป่า (Niti Rithipornpun, 1994 as cited in Kyoto Review, 1998) และปัญหาการมีส่วนร่วมของประชาชนที่เป็นรูปแบบเพียง “ผ่านประตู” ไม่ใช่ “ร่วมคิดร่วมทำ” (Salam, Noguchi & Pothitan, 2006) เมื่อเราเข้าสู่ระบบกฎหมายใหม่ของไทย เช่น Community Forest Act B.E. 2562 ที่ให้สิทธิแก่ชุมชนในการจัดการป่าชุมชน (The Thailand Community Forest Bill, 2023) ความสำเร็จของกฎหมายจะขึ้นอยู่กับว่า ชุมชนสามารถใช้สิทธิที่ได้รับ มีกระบวนการตัดสินใจร่วม มีกติกาภายในชุมชน และมีระบบประเมินผลในท้องถิ่น โดยที่คุณค่าทางศีลธรรมและจิตวิญญาณ เช่น สามัคคีธรรม เป็นส่วนประกอบสำคัญที่ไม่อาจละเลยได้ ในกรณีศึกษาเชิงพื้นที่ เช่น งานวิจัยในจังหวัดน่านพบว่า “ผลสัมฤทธิ์ของป่าชุมชนต่อการอนุรักษ์” (effectiveness) มีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนและระบบการจัดการภายในชุมชนมากกว่าตัวแปรภายนอก เช่น งบประมาณหรือเทคโนโลยี ซึ่งสะท้อนว่า การสร้างวัฒนธรรมการอนุรักษ์ที่ยั่งยืนต้องเริ่มจากภายในชุมชน และการใช้หลัก สามัคคีธรรม เป็นกุญแจที่ช่วยเปิดประตูนั้น ดังนั้น บทความนี้จึงมุ่งศึกษา (1) แนวคิดและความหมายของหลัก สามัคคีธรรม ในบริบทชุมชนไทย (2) กระบวนการสร้างวัฒนธรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชน ที่เป็นรูปธรรมและมีมีส่วนร่วมของประชาชน (3) ปัจจัยที่เอื้อหรือเป็นอุปสรรคต่อการประยุกต์ใช้หลัก สามัคคีธรรม ในบริบทการอนุรักษ์ป่าชุมชน และ (4) เสนอแนวทางโมเดลที่ผสมผสานคุณค่าพุทธ-สังคม และกลไกการจัดการทรัพยากรแบบมีส่วนร่วม เพื่อให้ได้การอนุรักษ์ป่าชุมชนที่ยั่งยืน ด้วยกรอบดังกล่าว เชื่อว่า งานวิจัยจะไม่เพียงเสนอผลการศึกษาด้านสังคมศาสตร์เท่านั้น แต่ยังเปิดช่องทางใหม่ในการพัฒนาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เชื่อมโยงคุณค่าทางศีลธรรม จิตวิญญาณ และความรับผิดชอบต่อชุมชนไทยในศตวรรษที่ 21

หลักสามัคคีธรรมกับการอนุรักษ์ป่าชุมชน

การอนุรักษ์ป่าชุมชนไม่เพียงแต่เป็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในเชิงนิเวศวิทยาเท่านั้น แต่เป็นกระบวนการที่สะท้อนภาพของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ในมิติทางสังคม วัฒนธรรม และจิตวิญญาณของชุมชนไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพิจารณาภายใต้กรอบพุทธธรรม หลัก “สามัคคีธรรม” ซึ่งหมายถึงความพร้อมเพรียง ความร่วมมือ และความเอื้ออาทรระหว่างสมาชิกในสังคม ถือเป็นรากฐานทางพุทธ

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๔ และระดับนานาชาติครั้งที่ ๓ “รุ่งอรุณแห่งสันติภาพ”

ธรรมที่มีศักยภาพสูงในการหล่อหลอมวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ และสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการสร้าง “วัฒนธรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชน” ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1. แนวคิดพื้นฐานของสามัคคีธรรม

ในพระพุทธศาสนา เกรวาท หลักสามัคคีธรรมถูกส่งเสริมผ่านบทเรียนต่าง ๆ ของพระพุทธเจ้าและการปฏิบัติของสังคัมภัง โดยมิบตาทในการสร้างความเป็นหนึ่งเดียวของสังคัมภัง (พระวิสิทฺธิ จันทปญญ, 2562) หลักดังกล่าวไม่ได้หมายถึงเพียงการไม่มีความขัดแย้งเท่านั้น แต่รวมถึงคุณค่าของความเคารพซึ่งกันและกัน การทำงานร่วมกัน และการเสียสละเพื่อส่วนรวม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด “สังคหวัตถุ 4” ที่เน้นความเมตตา ความสามัคคี ความเข้มแข็งของชุมชน และการรักษาสมดุลทางสังคม (ศึกษา: e-thesis MCU, การศึกษาวิเคราะห์สามัคคีธรรมที่ปรากฏในพุทธศาสนาเถรวาท, 2560) หลักสามัคคีธรรมจึงสามารถถูกมองว่าเป็นทุนทางสังคม (social capital) ที่ทำให้ชุมชนมีโครงสร้างภายในที่พร้อมจะดำเนินการร่วมกัน มากกว่าเพียงการเป็นผู้ถูกจัดการหรือผู้รับนโยบายจากภายนอก

2. กระบวนการสร้างวัฒนธรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชน

เมื่อเชื่อมโยงหลักสามัคคีธรรมเข้ากับการอนุรักษ์ป่าชุมชน จะเห็นได้ว่า “วัฒนธรรมการอนุรักษ์” ไม่ได้เกิดขึ้นจากการบังคับหรือการกำกับจากภายนอกเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากจิตสำนึกร่วมของคนในชุมชนที่ยึดโยงด้วยคุณค่าของการแบ่งปัน ความรับผิดชอบร่วม และการทำงานร่วมกันอย่างไม่เห็นแก่ประโยชน์ที่เป็นของตนเอง งานวิจัยของ สุวัฒน์ ดวงแสนพุด (2564) พบว่า ในชุมชนที่มีการจัดการป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วมอย่างจริงจัง พบรูปแบบการตัดสินใจร่วมกันและใช้ทรัพยากรอย่างมีสำนึกซึ่งสัมพันธ์กับความยั่งยืนของป่า การจัดกิจกรรมร่วม เช่น การประชุมชุมชน การจัดบุญป่า (boon-pa) หรือกิจกรรมอนุรักษ์ในพื้นที่ เป็นช่องทางหนึ่งที่หลักสามัคคีธรรมแสดงผลเชิงปฏิบัติ เมื่อสมาชิกชุมชนมารวมตัวประชุม พูดคุย แลกเปลี่ยนความเห็น และรับผิดชอบร่วมกัน ก็เป็นการสร้าง “รากฐานทางวัฒนธรรม” ของการอนุรักษ์ ที่ฝังอยู่ในวิถีชีวิตของชุมชน ไม่ใช่เป็นเพียงนโยบายชั่วคราว

3. บทบาทของสามัคคีธรรมในกระบวนการอนุรักษ์

หลักสามัคคีธรรมส่งผลในหลายมิติของการอนุรักษ์ป่าชุมชน ดังนี้ (1) มิติจิตวิญญาณและคุณค่า การยืนยันว่าทรัพยากรธรรมชาติไม่ใช่เพียงทรัพย์สินที่ใช้แล้วทิ้ง แต่เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตชุมชนและธรรมชาติ เมื่อสมาชิกมีจิตสำนึกว่า “ป่าเป็นของเรา” และเราเป็นผู้ดูแลร่วมกัน จึงเกิดการรักษาที่มีความหมายมากกว่าการใช้ให้หมด (สุวิมล จันทน์น้อย และคณะ, 2559) (2) มิติสังคม เมื่อชุมชนมีความสัมพันธ์ภายในที่แน่นแฟ้น และมีการแบ่งหน้าที่ร่วมกันตามหลักสามัคคีธรรม จะมีการจัดการป่าอย่างมีระบบ มีเครือข่ายการสื่อสาร และมีการจัดการขัดแย้งภายในได้ดี (เดือนนภา ภูทอง, 2560) และ (3) มิติวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น: หลักสามัคคีธรรมสามารถเชื่อมโยงเข้ากับประเพณีท้องถิ่น การใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า และพิธีกรรมที่สะท้อนการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ เป็นการบูรณาการคุณค่าพุทธกับวิถีชุมชน (เดือนนภา ภูทอง, 2560)

4. อุปสรรคและข้อพิจารณา

แม้ว่าหลักสามัคคีธรรมจะมีศักยภาพสูงในการส่งเสริมวัฒนธรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชน แต่ในการปฏิบัติจริงยังเผชิญอุปสรรคหลายประการ เช่น (1) สิทธิและกฎหมายที่ยังไม่ชัดเจน ส่งผลให้ชุมชนไม่สามารถ

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๔ และระดับนานาชาติครั้งที่ ๓ “รุ่งอรุณแห่งสันติภาพ”

ใช้สิทธิในการจัดการป่าได้เต็มที่ (การจัดการป่าชุมชนเพื่อความยั่งยืน, 2560) (2) การมีส่วนร่วมของประชาชนที่เป็นเพียงระดับพื้นผิว เช่น เข้าร่วมกิจกรรมแต่ไม่ได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ส่งผลให้ความยั่งยืนลดลง (การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน, 2021) และ (3) ขาดการเชื่อมโยงระหว่างคุณค่าทางจิตวิญญาณ คุณค่าทางวัฒนธรรม และการจัดการเชิงองค์กร ทำให้หลักสามัคคีธรรมไม่ถูกนำไปใช้เต็มศักยภาพ

5. แนวทางการประยุกต์ใช้และโมเดลทางวิชาการ

เพื่อให้หลักสามัคคีธรรมถูกนำไปใช้ในการอนุรักษ์ป่าชุมชนอย่างเป็นระบบ มีข้อเสนอเบื้องต้นดังนี้ (1) สร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมของชุมชน โดยใช้หลักสามัคคีธรรมเป็นกรอบคุณค่า เช่น เวทีสนทนาระหว่างสมาชิกชุมชนที่เน้นความพร้อมเพรียงและความเอื้ออาทร (2) ผนวกพิธีกรรมและกิจกรรมวัฒนธรรมท้องถิ่นเข้ากับการจัดการป่าชุมชน: เช่น พิธีบุญป่า การปลูกต้นไม้ร่วมกัน และการสัญญากับชุมชน เพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกอนุรักษ์ (3) สร้างกลไกจัดการแบบมีส่วนร่วม: ให้ชุมชนมีบทบาทในทุกขั้นตอนของการอนุรักษ์ ตั้งแต่การตัดสินใจ การจัดการทรัพยากร การแบ่งปันประโยชน์ และการประเมินผล และ (4) สร้างระบบเครือข่ายภายใน-ภายนอก: เชื่อมโยงชุมชนกับหน่วยงานราชการ มูลนิธิ และภาคอื่น ๆ เพื่อเสริมสร้างทุนทางสังคมและสนับสนุนการใช้คุณค่าพุทธในทางปฏิบัติ

โดยสรุปแล้ว หลักสามัคคีธรรมไม่เพียงเป็นบทเรียนทางศีลธรรมของพระพุทธศาสนา หากแต่เป็นแนวทางการบริหารจัดการทางสังคมที่มีพลังในการสร้างวัฒนธรรมการอนุรักษ์ที่ยั่งยืนสำหรับชุมชนไทย หลักนี้เมื่อถูกประยุกต์ใช้ในบริบทของป่าชุมชน จะช่วยเปลี่ยนค่านิยมของชุมชนจากการพึ่งพาทรัพยากรเพื่อประโยชน์เฉพาะตน ไปสู่การใช้ทรัพยากรอย่างสมดุล มีจิตสำนึกทางสิ่งแวดล้อม และมีความร่วมมือระหว่างคนกับคนและคนกับธรรมชาติในระดับที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

หลักสามัคคีธรรมกับการสร้างวัฒนธรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชน

ในบริบทของสังคมไทย “ป่าชุมชน” เป็นทั้งทรัพยากรธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรมที่หล่อหลอมวิถีชีวิตของคนไทยมาตั้งแต่อดีต ป่าชุมชนมิได้เป็นเพียงแหล่งอาหารหรือแหล่งเชื้อเพลิง แต่ยังเป็นแหล่งของความศรัทธา ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ และพื้นที่แห่งจิตวิญญาณของชุมชน (สุวิมล จันทร์น้อย และคณะ, 2559) การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างเกินขอบเขตได้สร้างแรงกดดันต่อความยั่งยืนของป่า และนำไปสู่การเสื่อมโทรมของระบบนิเวศ การอนุรักษ์ป่าชุมชนจึงกลายเป็นประเด็นสำคัญที่ต้องพิจารณาทั้งในเชิงกายภาพ จิตใจ และสังคม พระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาแห่งปัญญาได้เสนอแนวทางการจัดการสิ่งแวดล้อมที่เน้นความสมดุลระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ หลักธรรมหลายประการสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ เช่น อธิปไตย 4 พรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4 และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง “หลักสามัคคีธรรม” ซึ่งเป็นพลังทางจิตใจและสังคมที่ช่วยหล่อหลอมให้เกิดการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในหมู่ชน (พระครูปลัดสมหมาย อตถสิทฺโธ และคณะ, 2565) แนวคิดนี้มีได้เป็นเพียงคำสอนเชิงศีลธรรม แต่เป็น “โครงสร้างทางสังคมของพุทธธรรม” ที่สามารถนำมาสร้างวัฒนธรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชนได้อย่างยั่งยืน

คำว่า “สามัคคี” มีรากศัพท์จากภาษาบาลีว่า Samagga หมายถึง “ความพร้อมเพรียง ความร่วมมือ และการอยู่ร่วมกันอย่างกลมเกลียว” ส่วนคำว่า “ธรรม” หมายถึง หลักความจริงหรือหลักปฏิบัติที่ควรยึดถือ

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๔ และระดับนานาชาติครั้งที่ ๓ “รุ่งอรุณแห่งสันติภาพ”

ดังนั้น “สามัคคีธรรม” จึงหมายถึง หลักธรรมว่าด้วยความพร้อมเพรียงและการร่วมมืออย่างเป็นธรรม (กัลยาณมิตร, 2560) ในพระไตรปิฎก พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ใน “สังคีตสูตร” ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ความพร้อมเพรียงแห่งหมู่ชนย่อมนำมาซึ่งความเจริญ ไม่แตกแยก และนำสู่ความมั่นคงยั่งยืนของพระศาสนา” (Digha Nikaya III, 211) คำสอนนี้สะท้อนว่าความสามัคคีมิได้เป็นเพียงภาวะทางสังคม แต่เป็นภาวะทางจิตวิญญาณที่เชื่อมโยงมนุษย์กับสรรพสิ่งอย่างมีสมดุล ในทางพุทธจิตวิทยา สามัคคีธรรมเป็นกระบวนการทางจิตที่เกิดจาก “เมตตา” และ “กรุณา” เมื่อบุคคลมีจิตที่ปรารถนาดีต่อผู้อื่น ย่อมเอื้อต่อการร่วมมือกันเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ดังนั้น การนำหลักนี้มาประยุกต์ใช้กับการอนุรักษ์ป่าชุมชน จึงไม่เพียงหมายถึงการร่วมแรงทางกายภาพ แต่รวมถึงการร่วมใจในเชิงจิตสำนึกและค่านิยม

วัฒนธรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชนคือระบบความคิด ค่านิยม และพฤติกรรมของคนในชุมชนที่ร่วมกันดูแลทรัพยากรธรรมชาติให้คงอยู่ ซึ่งในสังคมไทยมีรากฐานมาจากศาสนาและประเพณี เช่น ประเพณีบุญป่า การบวชต้นไม้ หรือพิธีสืบชะตาป่า ซึ่งสะท้อนการผสมผสานระหว่างความเชื่อทางพุทธกับภูมิปัญญาท้องถิ่น (เดือนนภา ภูทอง, 2560) เมื่อหลักสามัคคีธรรมถูกนำมาเป็นฐานของวัฒนธรรมการอนุรักษ์ จะเกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้างความคิดของชุมชน กล่าวคือ จากการมองป่าเป็นทรัพยากรที่ต้องใช้ให้คุ้มค่าไปสู่การมองว่า “ป่าเป็นชีวิตร่วม” ที่ต้องดูแลด้วยจิตสำนึกแห่งความร่วมมือ ชุมชนจะร่วมมือกันสร้างกติกา เช่น ห้ามล่าสัตว์ ห้ามตัดไม้โดยไม่ได้รับอนุญาต และกำหนดพื้นที่อนุรักษ์ร่วมกัน (สวัธ ตวงแสนพุด, 2564)

การมีสามัคคีธรรมในชุมชนเกิดจากการพัฒนาจิตของสมาชิกให้มี “สติ” และ “สัมปชัญญะ” ตระหนักถึงความเชื่อมโยงระหว่างตนกับธรรมชาติ ซึ่งสอดคล้องกับหลักอริยบท 4 คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา โดยเฉพาะ “ฉันทะ” หมายถึงความพอใจในกิจที่เป็นกุศล หากสมาชิกในชุมชนมีฉันทะร่วมกันในเรื่องการอนุรักษ์ ย่อมเป็นพลังสร้างสรรค์ที่ยั่งยืน (พระครูนิวาสธรรมพลากร, 2562) นอกจากนี้ ในเชิงสังคมพุทธ หลักสังคหวัตถุ 4 ได้อธิบายองค์ประกอบของสามัคคีธรรมไว้อย่างลึกซึ้ง ได้แก่ ทาน คือการแบ่งปัน ปิยวาจา คือการพูดดี อัตถจริยา คือการช่วยเหลือผู้อื่น และสมานัตตตา คือการวางตนเสมอต้นเสมอปลาย องค์ประกอบเหล่านี้เมื่อถูกนำมาใช้ในกิจกรรมอนุรักษ์ ย่อมทำให้เกิดความร่วมมือโดยสมัครใจ และลดความขัดแย้งในชุมชน ในทางวิชาการปัจจุบัน แนวคิด “Buddhist Environmental Management” ได้ถูกนำมาศึกษาอย่างแพร่หลายในสถาบันพุทธศาสนา เช่น มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์ ซึ่งเสนอว่าการอนุรักษ์ที่ยั่งยืนต้องเริ่มจากการเปลี่ยนจิตสำนึกของคน มิใช่เพียงการวางนโยบาย (พระมหานพดล พุทธญาณเมธี, 2565) หลักสามัคคีธรรมสามารถพัฒนาเป็น “โมเดลพุทธเพื่อการอนุรักษ์” โดยมีองค์ประกอบดังนี้ (1) มิติคุณค่า (value dimension) ยึดหลักเมตตา กรุณา และสามัคคีเป็นฐานจิตสำนึกของการดูแลธรรมชาติ (2) มิติสังคม (social dimension) สร้างการมีส่วนร่วมในระดับครอบครัว วัด โรงเรียน และองค์กรท้องถิ่น (3) มิติพฤติกรรม (behavioral dimension) จัดกิจกรรมที่ส่งเสริมความร่วมมือ เช่น บุญป่า การบวชต้นไม้ หรือโครงการปลูกป่าชุมชน และ (4) มิติธรรมาภิบาล (governance dimension) สร้างระบบการตัดสินใจและการจัดการร่วมที่โปร่งใส สอดคล้องกับหลักศีลธรรมและกฎหมาย โมเดลนี้ชี้ให้เห็นว่าการอนุรักษ์ที่ยั่งยืนไม่อาจเกิดขึ้นได้หากปราศจากความสามัคคีทางจิตวิญญาณ และหลักธรรมพุทธสามารถเป็นกรอบแนวคิดในการฟื้นฟูทางสังคมของชุมชน

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๔ และระดับนานาชาติครั้งที่ ๓ “รุ่งอรุณแห่งสันติภาพ”

การนำหลักสามัคคีธรรมไปประยุกต์ในระดับชุมชนควรเริ่มจากการสร้างพื้นที่เรียนรู้ร่วมระหว่างคนกับป่า เช่น “โรงเรียนป่าชุมชน” ซึ่งเปิดโอกาสให้ชาวบ้าน นักเรียน และพระสงฆ์ ร่วมกันเรียนรู้คุณค่าของธรรมชาติในเชิงพุทธ การมีพระสงฆ์เป็นศูนย์กลางทางจิตวิญญาณของการอนุรักษ์สามารถกระตุ้นจิตสำนึกของชุมชนได้อย่างลึกซึ้ง ตัวอย่างเช่น โครงการ “บวชต้นไม้” ในจังหวัดน่าน และลำปาง ที่พระสงฆ์ใช้หลัก “ป่าคือชีวิต” เพื่อปลูกฝังความเคารพต่อธรรมชาติ (แม่ชีบุญช่วย ศรีเปรม และแม่ชีจำเรียง กำเนิดโทน, 2564) นอกจากนี้ การบูรณาการในมิติการศึกษา เช่น การสอนหลักพุทธธรรมและสิ่งแวดล้อมในโรงเรียน จะช่วยปลูกฝังจิตสำนึกอนุรักษ์ตั้งแต่เยาว์วัย และขยายผลสู่การสร้างวัฒนธรรมใหม่ของการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ดังนั้น หลักสามัคคีธรรมเป็นพลังทางพุทธธรรมที่สามารถเชื่อมโยงคน ชุมชน และธรรมชาติให้เป็นหนึ่งเดียวในบริบทของการอนุรักษ์ป่าชุมชน หลักนี้มีได้เป็นเพียงเครื่องมือทางศีลธรรม แต่เป็น “กลไกทางสังคมเชิงพุทธ” ที่ขับเคลื่อนให้เกิดวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืน การนำหลักนี้ไปประยุกต์ใช้จึงเท่ากับการสร้างความสมดุลระหว่างจิตใจและสิ่งแวดล้อม เมื่อคนในชุมชนมีจิตสำนึกแห่งความสามัคคี ย่อมเกิดพลังร่วมที่สามารถปกป้องป่าและรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้คงอยู่กับชุมชนอย่างมั่นคง

บทสรุป

ในอนาคต โลกกำลังเดินเข้าสู่ยุคที่ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติต้องได้รับการนิยามใหม่ เมื่อความเปลี่ยนแปลงทางภูมิอากาศรุนแรงขึ้น การบริโภคที่เกินความจำเป็นขยายตัว และค่านิยมแห่งการแข่งขันเข้ามาแทนที่ความเอื้อเฟื้อ “ป่าชุมชน” จึงไม่ใช่เพียงปัญหาของสิ่งแวดล้อม แต่เป็นโจทย์แห่งการดำรงอยู่ของจิตวิญญาณมนุษย์ และ “หลักสามัคคีธรรม” คือคำตอบที่สามารถฟื้นคืนสมดุลให้กับความสัมพันธ์นี้ได้ ในวิสัยทัศน์เชิงพุทธ หลักสามัคคีธรรมจะเป็นพลังสำคัญในการสร้าง “วัฒนธรรมแห่งสันติภาวะ” (culture of peacefulness) ที่คนในชุมชนอยู่ร่วมกับธรรมชาติด้วยสติและความเข้าใจ ไม่ใช่ด้วยการครอบครองหรือเอาชนะธรรมชาติ หากแต่เป็นการ “อยู่ร่วม” อย่างเคารพและตระหนักในความเชื่อมโยงอันลึกซึ้งระหว่างชีวิตและสิ่งแวดล้อม การมีสามัคคีธรรมจึงไม่เพียงหมายถึงความร่วมมือระหว่างคน แต่หมายถึงการปรองดองระหว่าง “คนกับป่า” และ “คนกับใจตนเอง” บนพื้นฐานแห่งบริบทดังต่อไปนี้

1. ป่าชุมชนในโลกอนาคต: พื้นที่เรียนรู้ของปัญญาและเมตตา

ในอนาคตอันใกล้ ป่าชุมชนอาจไม่ใช่เพียงแหล่งอนุรักษ์ทางกายภาพ แต่จะกลายเป็น “ศูนย์กลางการเรียนรู้เชิงพุทธ” ที่หลอมรวมศาสตร์ของธรรมชาติดกับจิตวิทยาแห่งเมตตา พระสงฆ์และชาวบ้านจะเป็นผู้ร่วมสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (participatory learning) ผ่านกิจกรรม เช่น การภาวนาในป่า การฝึกสติในธรรมชาติ และการจัดเวทีสนทนาธรรมเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์การอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อม ในภาพนี้ ป่าไม่ได้เป็นเพียง “ทรัพยากร” แต่เป็น “ครู” ที่สอนให้มนุษย์รู้จักพอ รู้จักปล่อย และรู้จักอยู่ร่วมกันอย่างมีสติ วิถีแห่งสามัคคีธรรมจะก่อรูปเป็นวัฒนธรรมการเรียนรู้ใหม่ ที่ยึดถือคุณค่าของความสัมพันธ์มากกว่าความเป็นเจ้าของการนำแนวคิด “สังฆะชุมชน” (community sangha) มาใช้จะช่วยให้ชุมชนมีรูปแบบการบริหารจัดการที่คล้ายกับคณะสงฆ์ คือการอยู่ร่วมกันโดยเคารพกติกา มีผู้นำที่ได้รับการยอมรับด้วยคุณธรรม

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๔ และระดับนานาชาติครั้งที่ ๓ “รุ่งอรุณแห่งสันติภาพ”

และตัดสินใจด้วยมติร่วม หลักการนี้เมื่อผสมผสานกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จะก่อให้เกิดระบบ “ธรรมาภิบาลเชิงพุทธ” ที่เน้นคุณธรรมและความโปร่งใสมากกว่ากฎระเบียบทางราชการ

2. สามัคคีธรรมกับชุมชนแห่งอนาคต

ในโลกอนาคต ชุมชนไทยจะเผชิญกับความหลากหลายทางวัฒนธรรม ศาสนา และเทคโนโลยีที่เข้ามามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต แต่หลักสามัคคีธรรมจะยังคงเป็น “เครื่องหล่อมใจคน” ที่ทำให้ความแตกต่างไม่กลายเป็นความแตกแยก หากแต่เป็นพลังของการอยู่ร่วมกันอย่างเคารพและสมดุลสามัคคีธรรมในความหมายใหม่จะไม่จำกัดอยู่เพียงในหมู่คนในชุมชนเดียวกันเท่านั้น แต่จะขยายสู่ “สามัคคีธรรมระดับเครือข่าย” ที่เชื่อมโยงหมู่บ้าน วัด โรงเรียน และหน่วยงานภายนอกให้ร่วมมือกันในการรักษาป่า การพัฒนาชุมชน และการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน แนวโน้มนี้สอดคล้องกับแนวคิด “เครือข่ายศีลธรรมชุมชน” (moral community network) ซึ่งนักวิชาการไทยอย่าง พระมหาวิเชียร ปญญาวิชโร (2564) ได้เสนอไว้ว่า การมีเครือข่ายทางจิตวิญญาณที่ยึดโยงด้วยหลักธรรม จะช่วยเพิ่มพลังทางสังคมในการป้องกันการเบียดเบียนและส่งเสริมจิตสำนึกแห่งความรับผิดชอบร่วม ในบริบทนี้ “การอนุรักษ์” จะไม่ใช่เพียงการปกป้องทรัพยากร แต่เป็นกระบวนการฟื้นฟูจิตใจของชุมชน ให้กลับมามีความผูกพันกับผืนป่า และเห็นคุณค่าของการให้มากกว่าการแสวงหา

3. การเชื่อมโยงระหว่างเทคโนโลยีกับสามัคคีธรรม

แม้เทคโนโลยีดิจิทัลจะเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของผู้คน แต่ในอนาคต เทคโนโลยีอาจกลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการเสริมพลังของสามัคคีธรรม ชุมชนสามารถใช้เครือข่ายสื่อออนไลน์เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่า การรายงานสถานการณ์สิ่งแวดล้อม หรือการเผยแพร่แนวคิดทางพุทธศาสนาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม พระสงฆ์ในอนาคตจะมีบทบาทในฐานะ “สื่อธรรมดิจิทัล” (digital Dhamma communicator) ที่ใช้เทคโนโลยีเผยแผ่ธรรมะเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของคนกับธรรมชาติ และปลูกจิตสำนึกสามัคคีในวงกว้างมากขึ้น การจัดกิจกรรมธรรมะออนไลน์ การสวดมนต์ข้ามเครือข่าย หรือโครงการ “ต้นไม้ดิจิทัล” ที่ให้ประชาชนปลูกต้นไม้จริงและเชื่อมต่อข้อมูลผ่านระบบดิจิทัล ล้วนเป็นแนวทางที่สะท้อนว่าสามัคคีธรรมยังสามารถดำรงอยู่ได้ในโลกเทคโนโลยี

4. สามัคคีธรรมในฐานะทุนทางสังคมและจิตวิญญาณ

ในอนาคต “สามัคคีธรรม” จะถูกยกระดับจากหลักคุณธรรมสู่ฐานทุนทางสังคม (social and spiritual capital) ที่สามารถวัดผลได้ในเชิงความร่วมมือ ความไว้วางใจ และความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม หลักธรรมนี้จะกลายเป็นแนวทางในการออกแบบนโยบายสาธารณะและการศึกษาเชิงคุณธรรม เช่น การบรรจุหลักสามัคคีธรรมไว้ในหลักสูตรการเรียนรู้ท้องถิ่น การสร้างเครือข่ายโรงเรียนพุทธสิ่งแวดล้อม หรือการใช้หลักสามัคคีธรรมเป็นเครื่องมือในการประเมินศักยภาพชุมชนด้านการพัฒนาอย่างยั่งยืน พระมหานพต พุทธญาณเมธี (2565) ได้เสนอแนวคิด “Buddhist Eco-Governance” ว่าการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืนต้องมีรากฐานทางจิตวิญญาณ มิใช่เพียงทางเศรษฐกิจหรือเทคนิค แนวคิดนี้สะท้อนว่าสามัคคีธรรมสามารถเป็นเครื่องมือในการสร้างโครงสร้างธรรมาภิบาลที่ตั้งอยู่บนความเมตตา ความยุติธรรม และความรับผิดชอบต่อธรรมชาติ

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๔ และระดับนานาชาติครั้งที่ ๓ “รุ่งอรุณแห่งสันติภาพ”

5. วิสัยทัศน์แห่งอนาคต: สังคมสามัคคีกับโลกที่ยั่งยืน

ภาพอนาคตที่พึงประสงค์ของสังคมไทย คือการเป็น “สังคมสามัคคีเชิงพุทธ” (Buddhist harmonious society) ที่ผู้คนตระหนักถึงความเชื่อมโยงระหว่างตนเองกับธรรมชาติ การอนุรักษ์ป่าชุมชนจะไม่ได้จำกัดอยู่เพียงในพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ แต่ขยายเป็น “พื้นที่ทางจิตวิญญาณ” ที่ทุกคนมีส่วนร่วมในการรักษาสมดุลของโลกและใจ ในสังคมเช่นนี้ ป่าจะไม่ใช่แค่ทรัพยากร หากเป็น “เพื่อนร่วมโลก” ที่ต้องดูแลด้วยความเคารพ การเรียนรู้เรื่องป่าและสิ่งแวดล้อมจะถูกรวมเข้ากับการเรียนรู้ทางศีลธรรม ชุมชน วัด และสถานศึกษา จะทำหน้าที่ร่วมกันในฐานะ “สามเสาหลักแห่งวัฒนธรรมพุทธเพื่อสิ่งแวดล้อม” (Temple-School-Community Triad) ซึ่งสอดคล้องกับคำสอนในพระไตรปิฎกว่า “ผู้ใดรักษาธรรม ธรรมย่อมรักษาผู้นั้น” (Dhammattha Sutta, Sutta Nipata) ในที่สุด สามัคคีธรรมจะกลายเป็น “พลังเชิงโครงสร้าง” ที่ทำให้การอนุรักษ์ไม่เพียงกิจกรรมเฉพาะกลุ่ม แต่เป็นวัฒนธรรมแห่งชีวิตร่วมของชาวไทยทั่วประเทศ

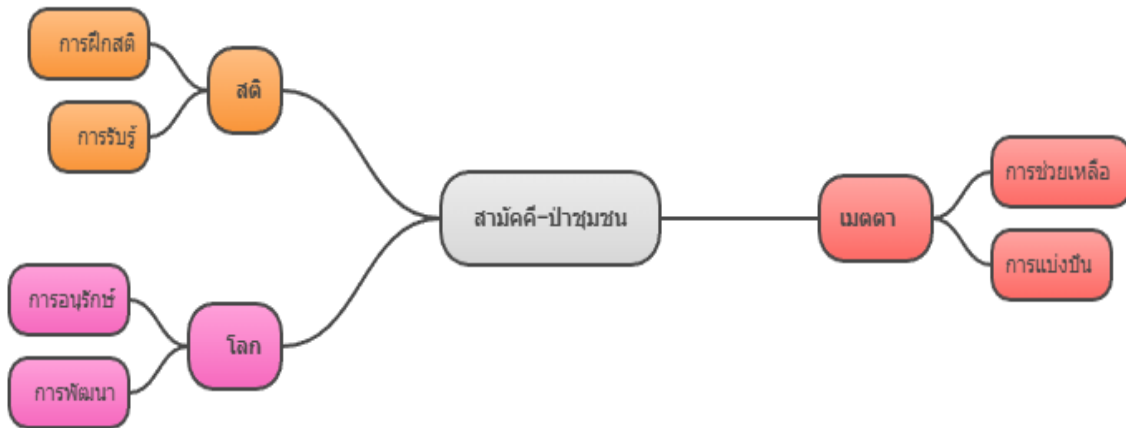
กล่าวโดยสรุป วิสัยทัศน์ในอนาคตของหลักสามัคคีธรรมกับการอนุรักษ์ป่าชุมชน คือการสร้างสังคมที่มีสติ มีเมตตา และมีความพร้อมเพรียงในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ การพัฒนาใด ๆ จะต้องเคารพกฎแห่งธรรม (Dhamma) ควบคู่ไปกับกฎแห่งโลก (Loka) สามัคคีธรรมจึงมิได้เป็นเพียงหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าในอดีต แต่เป็น “ธรรมะแห่งอนาคต” ที่จะช่วยชี้นำมนุษย์ให้กลับมามีความสัมพันธ์กับธรรมชาติอย่างเข้าใจและอ่อนโยน โลกในวันข้างหน้าอาจเปลี่ยนแปลงไปด้วยเทคโนโลยี แต่หากจิตใจของผู้คนยังตั้งอยู่บนหลักสามัคคีธรรม ป่าไม้ย่อมยังคงอยู่ และความเป็นมนุษย์ในความหมายแท้จริงย่อมไม่สูญสลาย

การอนุรักษ์ป่าชุมชนมิได้เป็นเพียงภารกิจทางสิ่งแวดล้อม แต่คือกระบวนการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติในมิติของจิตใจ สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งพระพุทธศาสนาได้เสนอแนวทางสำคัญผ่าน “หลักสามัคคีธรรม” หรือหลักแห่งความพร้อมเพรียง ความร่วมมือ และความเอื้ออาทร หลักธรรมนี้ไม่เพียงเป็นเครื่องมือสร้างความกลมเกลียวระหว่างคนในสังคม แต่ยังเป็นพลังทางจิตวิญญาณที่สามารถนำมาสร้าง “วัฒนธรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชน” ได้อย่างแท้จริง สาระสำคัญของบทความชี้ให้เห็นว่า การอนุรักษ์ป่าชุมชนอย่างยั่งยืนไม่อาจเกิดจากกฎระเบียบหรือมาตรการภายนอกเพียงอย่างเดียว หากแต่ต้องอาศัย “จิตสำนึกร่วม” ของคนในชุมชนที่ยึดโยงด้วยหลักสามัคคีธรรม เมื่อคนในชุมชนมีความเมตตา เคารพซึ่งกันและกัน แบ่งปันผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม และร่วมกันตัดสินใจอย่างมีสติ การจัดการทรัพยากรย่อมเกิดความมั่นคงและลดความขัดแย้ง ในเชิงพุทธศาสตร์ หลักสามัคคีธรรมสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับหลักธรรมอื่น เช่น พรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4 และอิทธิบาท 4 ซึ่งล้วนส่งเสริมให้เกิดจิตใจที่เปิดกว้างและการอยู่ร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ แนวคิดนี้จึงสามารถนำมาพัฒนาเป็นกรอบแนวคิดเชิงพุทธสำหรับการจัดการสิ่งแวดล้อม (Buddhist Environmental Management) โดยยึดหลัก “คน-ป่า-ธรรม” เป็นหนึ่งเดียวกัน ดังภาพที่ 1.1 สามัคคี-ป่าชุมชน: สติ เมตตา โลก

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๔ และระดับนานาชาติครั้งที่ ๓ “รุ่งอรุณแห่งสันติภาพ”

สามัคคี-ปาฐมชน: สติ เมตตา โลก

ดั่งภาพที่ 1.1 สามัคคี-ปาฐมชน: สติ เมตตา โลก

บทความยังชี้ให้เห็นว่า ทิศทางในอนาคตของการอนุรักษ์ปาฐมชนควรมุ่งไปสู่ “วัฒนธรรมสามัคคีเชิงพุทธ” ที่บูรณาการระหว่างชุมชน วัด โรงเรียน และหน่วยงานรัฐ เพื่อสร้างเครือข่ายแห่งการอนุรักษ์อย่างมีคุณธรรม การใช้เทคโนโลยีเชิงเมตตา (compassionate technology) เช่น ระบบแผนที่ปาฐมชนดิจิทัล หรือเครือข่ายวัดสีเขียว จะช่วยให้เกิดความร่วมมือในวงกว้าง ขณะเดียวกันการศึกษาเชิงพุทธสิ่งแวดล้อมควรถูกส่งเสริมให้เป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรในโรงเรียน เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกแห่งสามัคคีและความรับผิดชอบต่อธรรมชาติให้เกิดตั้งแต่เยาว์วัย ในเชิงนโยบาย หลักสามัคคีธรรมสามารถพัฒนาเป็น “แนวคิดเชิงนโยบายสาธารณะทางสิ่งแวดล้อม” โดยให้เมตตา ความพร้อมเพรียง และการอยู่ร่วมอย่างสมดุลเป็นดัชนีชี้วัดความยั่งยืนทางจิตวิญญาณควบคู่กับความยั่งยืนทางเศรษฐกิจ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด Buddhist Eco-Governance และเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนของสหประชาชาติ (UN, SDGs) โดยสรุปแล้ว “สามัคคีธรรม” เป็นพลังทางพุทธธรรมที่เชื่อมโยงจิตใจของมนุษย์เข้ากับโลกธรรมชาติ ช่วยให้การอนุรักษ์ปาฐมชนก้าวพ้นจากการเป็นเพียงกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อม สู่การเป็น “วัฒนธรรมแห่งสติและเมตตา” ที่ดำรงอยู่ในวิถีชีวิตของผู้คน การมีสามัคคีธรรมจึงเป็นรากฐานของสังคมพุทธในอนาคต ที่ทุกชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างสมดุล สงบสุข และยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

เดือนนภา ภูทอง. (2560). การจัดการปาฐมชนเพื่อความยั่งยืน โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมสาธารณะ และจารีตประเพณีท้องถิ่นในพื้นที่ภาคเหนือ. Retrieved from <https://rsuir-library.rsu.ac.th/handle/123456789/736>

- พระครูปลัดสมหมาย อตถสิทฺโธ, พระครูวาปีจันทคุณ, พระมหานาเกียรติ วิสุทฺโธ, เสรี สวัสดิ์เอื้อ, และอัจฉรา บุปผาพันธ์. (2565). การพัฒนารูปแบบการอนุรักษ์ป่าชุมชนโดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและแนวคิด 7 เสาหลักของพระสงฆ์และชุมชนวัดป่าจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด. *Journal of MCU Nakhondhat*, 9(5), 539-554.
- พระครูนิวติธรรมยานุศาสน์. (2562). วัฒนธรรมชาวพุทธในสังคมไทย : สังคมสงบสุขและสามัคคี. *วารสาร สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*, 10(2), 1-18.
- พระมหานพดล พุทธญาณเมธี. (2565). แนวทางการจัดการสิ่งแวดล้อมเชิงพุทธ. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- แม่ชีบุญช่วย ศรีเปรม และแม่ชีจำเรียง กำเนิดโทน. (2564). แนวทางการดำเนินชีวิตตามหลักสามัคคีธรรมของชุมชนบางลำพู แขวงชนะสงคราม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร. *วารสาร มจร สังคมปริทัศน์*, 26 (2), 93-101.
- สุวัฒน์ ดวงแสนพุด. (2564). การจัดการป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วม: กรณีศึกษาป่าชุมชนภูบอบ บ้านวังน้ำหมอก ตำบลพรพุทธบาท อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย *ว.มรม*, 15(1), 93-107.
- สุวิมล จันทน์น้อย, วิพัทธ์จินตนา, และนิตยา เมี้ยนมิตร. (2559). การใช้ประโยชน์และการจัดการของป่าในป่าชุมชนป่าเขาอังกูร จังหวัดบุรีรัมย์. *การประชุมทางวิชาการของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ครั้งที่ 57*
- Nitaya Kijtewachakul. (2010). *Capacity Building Needs Assessment for Community Forestry Development in Thailand*. Bangkok: RECOFTC. Retrieved from <https://www.recoftc.org/sites/default/files/publications/resources/recoftc-0000123-0001-en.pdf>
- Pearmsak Makarabhirom (2004). *People's participation in forest management in Thailand: Constraints and the way out*. *Kyoto Review of Southeast Asia*. Retrieved from <https://kyotoreview.org/issue-2-disaster-and-rehabilitation/constraints-on-peoples-participation-in-forest-management-in-thailand/>
- Rout, S. (2021). Sustainable Community Forestry: Insights from Rural Thailand. *Current World Environment*, 16(3). <https://doi.org/10.12944/CWE.16.3.8>
- Salam, M. A., Noguchi, T., & Pothitan, R. (2006). Community forest management in Thailand: Current situation and dynamics in the context of sustainable development. *New Forests*, 31(3), 273-291. Retrieved from <https://link.springer.com/article/10.1007/s11056-005-7483-8>
- Somsak, S. (2015). The crisis of deforestation and public governance of community forests in Thailand. *Thammasat Review*, 18(1), 27-45. Retrieved from <https://sc01.tci-thaijo.org/index.php/tureview/article/download/47213/39112/108804>